

HATAY ALEVİLİĞİNDE İNANÇ ÖNDERLERİNİN İBADETİ İDRAK EDİŞ TARZLARI

Mehmet DÖNMEZ¹

ÖZET

Hatay yöresi Aleviliğinde inanç önderlerinin ibadeti idrak ediş tarzları ve bunun temelleri bilimsel açıdan değerlendirilecektir. Yörede yaptığımız alan araştırmalarıyla inanç önderlerinin ibadetten ne anladıkları ve neleri ibadet olarak gördükleri tespit edilmeye çalışılmıştır. İnanç önderlerinin namaz, oruç, türbe ziyareti vb. inanç ritüellerini Alevilik açısından nasıl değerlendirdikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hatay Yöresi, Alevilik, İbadet, İnanç Önderleri

FAITH LEADERS IN THE REGION OF HATAY SUMMARY ALEVI WORSHIP STYLES EXAMINED REALIZATION

ABSTRACT

Faith leaders in the Hatay region summary of Alevi worship styles and leaving the realization of the fundamental scientific aspects will be considered. Faith leaders in our field research in the area of worship and what they worship what they see as determined to be studied. Faith leaders for prayer, fasting, etc. Visit the tomb. Alevi rituals and beliefs in terms of how they were trying to determine.

Keywords: Hatay region, Alevi, Worship, Faith Leaders

Giriş

Bu çalışmada, Hatay yöresi Aleviliğinde inanç önderlerinin ibadeti idrak ediş tarzları ve bunun inanç temelleri bilimsel açıdan tespit edilmeye çalışılacaktır. Araştırmaya konu olan bölge farklı inanç grupları ve etnik gruplardan oluşmaktadır. Bölgede, farklı inanç grupları olarak Hristiyanlar, Yahudiler, Sünniler, Nusayriler (Aleviler) ve Bahailer yaşamaktadırlar. Bu yöredeki Alevilerle ilgili birçok eserde bilgi verilmesine rağmen, günümüzde kendilerini nasıl tanımladıkları ve inanç temellerinin pratiğe yansımalarıyla ilgili çalışmalar fazla değildir. Hatay yöresindeki Alevilikle ilgili olarak 2005 ve 2010 tarihlerinde gerçekleştirdiğimiz alan araştırmalarıyla, yörede yaşanan Aleviliğin inanç boyutlarını, Alevilerin kendilerini nasıl ve kim ola-

1 Yrd. Doç. Dr. İnönü Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

arak tanımladıklarını, İslamın neresinde gördüklerini veya İslamdan ayrı bir inanç sistemi olarak mı tanımladıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu çalışmalarda özellikle Aleviliğin inanç pratiklerini ve inanç önderlerinin bakış açıları gözlemlenmeye çalışılmıştır. Alan araştırması yüz yüze mülakatlar yapmak yoluyla gerçekleştirilme yoluna gidilmiştir. Mülakatlarımızı yörenin önde gelen inanç önderleriyle yaparak, ibadet kavramına yükledikleri mana tespit edilmeye çalışılmıştır. İnanç önderlerinin ibadetten ne anladıkları, nasıl ibadet ettikleri, Hatay yöresi Aleviliğinde ne tür davranışların ve ritüellerin ibadet olarak kabul edildiği, yaşlı kesim ve genç kuşağın ibadete bakış açıları ve bunun inanç önderleri tarafından nasıl değerlendirildiği izah edilmeye çalışılmıştır. Ancak bazı inanç önderleri mülakatlarda isimlerinin verilmesini, gizlilik ilkelerinden dolayı uygun bulmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu düşüncelerine saygıdan dolayı ve güvenlerini sarsmamak için çalışmada bir kısım inanç önderlerinin isimleri belirtilmeyerek sadece görüşleri verilmeye çalışılmıştır.

I. Araştırma Alanının Sosyokültürel Özellikleri

Hatay Türkiye'nin en önemli eski yerleşim yerlerinden biridir. Yapılan arkeolojik araştırmalarda milattan önce 100.000 ile 40.000 yılları arasında tarihlenen bulgulara ulaşılmıştır. Hatay, coğrafi olarak Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları arasında bir köprü konumundadır ve insanlığın atalarının göç yolları üzerinde yer alan önemli merkezlerden biridir. Antik çağlarda yaşamış olan Huriler, Hititler, Arâmler, Fenikeliler gibi tarihe damgasını vurmuş kültürler Hatay'da yaşamıştır. Ayrıca Hatay, Helenistik dönemin Grek ve Roma kültürlerinin de etkisinde kalmıştır. Hatay, doğu ve batı kültürlerinin etkilerini bir arada taşımakta, bu etkiyi bugün de yansıtmaktadır. Farklı kültürlerden insanların bir arada barış içinde yaşadığı Hatay, büyük bir kültürel zenginlik sergilemektedir. Bu açıdan Hatay bir kültür laboratuvarı olarak düşünülebilir. (Türk, 2005: 7)

Araştırma alanı olarak seçtiğimiz Hatay, birçok medeniyet ve inançlara beşiklik etmiş bir bölge özelliği göstermektedir. Özellikle farklı inançtan ve mezhep mensuplarının bu bölgede bir arada bulunması araştırma için iyi bir sosyal laboratuvar olarak karşımızda durmaktadır. Hatay'da mülakat yaptığımız hemen hemen herkes, bölgenin bir kardeşlik ve huzur yeri olduğunu vurgulamaktadırlar.

II. Nusayriliğin Tanımı

Nusayrılık, İbn Nusayr en-Nemiri'nin liderliğinde IX. asırda aşırı Şii bir fırka olarak tarih sahnesine çıkmıştır. X. asırda Hüseyin bin Hamdan el-Hasibi tarafından geliştirilen ve Karmati, Selçuklu ve Osmanlılar zamanında içe kapanarak varlığını devam ettirmiştir. Günümüzde Türkiye'nin Hatay, Adana, Mersin illerinin belli bölgelerinde (Samandağ, Antakya, Harbiye vb.) ve Suriye, Lübnan'ın bazı bölgelerinde hayatlarını sürdüren Nusayriler, bâtını özelliklerinden dolayı kendi içlerine kapanıp yaşadıkları için çevreleri tarafından gizemli görülmüş ve çoğu zamanda yanlış anlaşılmıştır. Gizlilik, bir hayat tarzı olduğu için bu fırka ile ilgili sağlıklı bilgilere ancak 19. asrın başlarından itibaren ulaşılmaya başlanmıştır.

Kaynaklarda etnik yapıları ve tarihî geçmişleriyle ilgili farklı değerlendirmeler bulunan Türkiye Nusayrîleri, XVI. yüzyıldan itibaren çeşitli sebeplere dayalı göçlerle adı geçen bölgelere yerleşmiş olup bugün tahminen yarısı Hatay'da olmak üzere 700-800.000 civarında nüfusa sahiptir. Kullandıkları mahallî dil dolayısıyla "Arap", veya "Arap uşağı", öteden beri ziraatçılıkla uğraşmaları dolayısıyla çiftçi anlamına gelen "fellah", mezhebi bakımından I. Dünya Savaşından sonra "Alevî" diye anılan söz konusu grup dinî kimliklerinden dolayı Nusayrî diye bilinmektedir. Türkiye Nusayrîliği konusunda ilk çalışma Baha Said tarafından yapılmıştır. Nusayrîlerin yaşadığı bölgelerde bir ölçüde alan araştırması esaslarına dayalı olarak yapılan bu çalışma 1927 yılında neşredilmiştir. İkinci çalışma Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı akabinde Hasan Reşit Tankut tarafından 1938'de gerçekleştirilmiş olup eserde Nusayrîler'in etnik kökenleri üzerinde durulmuştur. 1973 yılında Ahmet Turan tarafından yapılan doktora çalışmasında Türkiye Nusayrîliği'nin Hatay bölgesine yoğunlaşmıştır. (Üzüm, 2000: 174-175)

"İstanbul'daki Başbakanlık arşivinde 1536 yılında yazıldığı anlaşılan 450 özel sayılı tapu (tahrir) defterinde Nusayrîlerden "Garipler Cemaati" olarak söz edildiği gibi, yine Adana şerî mahkeme sicillerinde adları "Bahçeciler" olarak geçmektedir. Bugün her ne kadar halk arasında bunlara "Fellâh" denilmekte ise de, Nusayrîlerin çoğu bu yakıştırmayı kabul etmemektedirler. Çünkü onlara göre Fellahlar iyi cins şeker kamışı yetiştirmek için, fidelerle birlikte Çukurova'ya getirilen Mısır kökenli Kıptilerdir. Bundan başka Nusayrîler tarafından hakaret sözcüğü olarak kabul edilen ve halk arasında sıkça kullanılan "Arap Uşağı" nitelendirmesini de aşağılayıcı bulmaktadırlar. Topluluk tarafından bir "üst kimlik" olarak kabul edilen Nusayrîlik olgusunun netice itibarıyla doğduğu, geliştiği ve hayat bulduğu coğrafi mekânın, Irak ile Lazkiye'ye kadar olan Kuzey Suriye bölgesi olduğudur. Öyle görünüyor ki Anadolu'ya geçiş de buradan yapılmıştır." (Togayhana, 2006: 65)

Hatay yöresinde yaşayan Aleviler, tarihi süreç içinde Nusayrî olarak isimlendirilmişlerdir. En yaygın olan "Nusayrî" kavramının anlamı konusunda da birçok tartışma mevcuttur. Bu hususta yörenin önde gelen inanç önderi Mahmut Reyhani "Gölgesiz Işıklar II" adlı eserinde Nusayrî kavramının anlamıyla ilgili olarak şarkiyatçı Fransız Massignon'un temelde beş kaynak öne sürdüğünü belirterek bunları şöyle eleştirmektedir:

"1) Nusayrî adı, Nasrani adının küçültme kalıbı olabilir: Nasrani Hristiyan demektir. Sünniler Alevileri Hristiyan ya da Yahudi olmakla suçlardı. Ancak Massignon'un iddiasının yanlışlığı, Nasrani kelimesinin Arapçaya göre küçültme kalıbının "Nusayrani" olmasından anlaşılır.

2) Kufe'deki Nasuraya Köyü

3) Nazerini kelimesinin bozması olabilir. Bu sözcük Latince'dir ve Haçlılar tarafından oradaki dağa bu isim verildi. Aynı zamanda Suriye'de küçük bir eyaletin ismidir. 4) Uydurma Şii şehitlerinden biri olan Nuşayr isminden geliyor olabilir. 5) En sağlam iddia ise Muhammed bin Nusayr adındaki birinin adıyla ilgili olmasıdır. Kimi ılımlı ve dost kılığına girmek isteyen yazarlar, Muhammed bin Nusayr'ın kötü bir isim

kazandığını, Alevilerin ona intisap etmesinin uygunsuz bir davranış olduğunu ve ismin başka bir kaynaktan geldiğini iddia ediyorlar. Kimileri ise Aleviler 5.-6. ve 7. yüzyıllarda Sünni iktidarın zulüm ve baskısından kaçarak Nusre denilen dağa tırmanıp yerleştiler, daha sonra dağın adını alıp, Nusayrî adıyla tanınmaya başladılar diyor. Bu da yanlış. Zira Nusre ile bağlantılı olsaydı, yine Arapça'nın kurallarına göre Nusrevî olması gerekirdi.” (Reyhani, 2005: 21- 22)

Nusayrî kavramının manası ve kimler için kullanıldığı hususunda kaynaklarda belirtilen anlamların günümüze doğru geldikçe mana kaybına uğradığını görmekteyiz. Özellikle yapılan alan araştırmalarından çıkan sonuçlar bu düşüncemizi doğrulamaktadır. Hatta 2005 ve 2010 yıllarında Hatay’da yaptığımız alan araştırmalarında Nusayrî kavramının, Hatay yöresinde yaşayan Alevileri tanımlamadan uzak olduğunu özellikle inanç önderleri belirtmektedirler. Bizim kanaatimiz, Nusayrî kavramı tarihe mal olmuş bir kavramdır ve günümüz için pek geçerliliği kalmamıştır.

III. İnanç Önderlerinin Aleviliği Tanımlaması

İnanç önderlerinin Aleviliği tanımlaması ve kavrama yükledikleri anlam, özellikle İslam inancısı ile ilişkilendirilmektedir. İnanç önderleri tarafından, kavramın İslamın özü veya bätünü anlamı olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Sosyal antropolog olan ve doktorasını Tahtacılar üzerine yapan İsmail Engin, yaptığı alan araştırmasına dayanarak Nusayrîler hakkında şu tespitlerde bulunmaktadır: “...Cemaat içindeki yaygın kanaate göre, Lazkiye’den İçel’e kadar uzanan coğrafi bölgede yaşayan ‘Alaviler, kendilerini Hz. Peygamber’in yardımcıları ve Ensâr (Medineli) olarak görmektedirler. Günümüzde onlara Sünniler tarafından Nusayrî denilmekle birlikte, mümbit hilal olarak adlandırılan bölgede yaşadıkları için, onlar daha çok çiftçilikle uğraşıyorlardı ve bundan dolayı da yine Sünniler tarafından Fellah olarak adlandırıldılar. Babasoylu bir yaklaşım tarzı ile Hatay ‘Alavileri, kendilerinin ve Adana, İçel’de yaşayan ‘Alavilerin, Lazkiye’den geldiğini belirtmekle birlikte, mitolojik unsurlarla desteklenen söylencelerle, tarihsel kökenlerini Hz. Muhammed ve Hz. Ali dönemine kadar götürmektedirler. Söylenceye göre, Hz. Muhammed ve Hz. Ali, o dönemde Rumların yaşadığı bu yerleri almak için asker göndermiş, bu askerler de daha sonra bir daha Mekke’ye dönmemiş, Lazkiye’de kalmıştır.” (Engin, 2010: 5)

Nusayrî kavramının Alevilikle aynı anlama gelip gelmediği konusunda bilim adamları arasında bir fikir birliği bulunmamaktadır. Hatay’da yaptığımız mülakatlarda Nusayrîlik kavramını inanç önderlerine sorduğumuzda, bazı inanç önderleri buna tepki göstererek, kendilerinin Nusayrî değil Alevi olduklarını ifade etme yoluna gitmektedirler. Bundan dolayı da biz mülakatlarımızda Nusayrîliğin yanında Alevilik kavramını da sorma yoluna gittik.

Hatay’da 2005 yılında yapmış olduğumuz mülakatlarda sosyal değişim sürecinden Alevilerin nasıl ve ne ölçüde değişimden etkilendiklerini tespit etmeye çalışmıştık. “Mülakatlarda Alevilik tanımlanırken, inanç merkezli veya din eksenli olduğuna vurgu yapılmaktadır. Allah’ın,

Kuran-ı Kerim’i, Peygamber’i vasıtasıyla yeryüzüne indirdiğini ve Hz. Peygamber’in de bunun mücadelesini verdiği belirtilmektedir. Hz. Peygamber’den sonra, Hz. Ali ve İmamlar yoluyla, Peygamber’in mücadelesinin devam ettirildiği belirtilmektedir.

Mülakatlarda Alevilik ile İslam’ın münasebeti de sorulmuştur. Katılımcıların büyük bir kısmı Aleviliği İslam dairesi içinde gördüklerini belirtmektedirler. Yörede Aleviler arasında sevilen bir inanç önderi, kendisiyle yaptığımız mülakatta, “Alevilik, İslamdan ayrı düşünülemez. Kelime-i Şehadet getiren biri nasıl olur da Müslüman olarak kabul edilmez? Ben bunu anlamakta zorlanıyorum. Ama tarihe baktığınızda, hele İslam tarihine, bu insanları anlıyorsunuz. Çünkü Peygamber’in çocuklarının da İslama sokulmadığını biliyoruz. Dolayısıyla onun yolundan giden Alevilerin de, İslama sokulmamasını yadırgamıyorum.” diyerek düşüncelerini ifade etmektedir. Bir başka şeyh de, “Alevilik, İslamın içindedir. İspatı ise Gadir Hum’dur. Orada yüz bin hacıdan fazla kişi vardı. Aleviliğin İslamın dışında olduğunu iddia edenler ne İslamı ne de Aleviliği biliyorlar. Alevilik, İslamın özüdür, İslamın ta kendisidir. Aleviliğin hareket noktası Kuran’dır, Peygamber’in yoludur.” Samandağ’da bir ev hanımıyla yaptığımız mülakatta, “Alevilik İslamın içindedir. Dışında görmek, hem İslama hem de Aleviliğe zarar veriyor. Ben, bu insanları bilgisizlikten ziyade, art niyetli olarak görüyorum. Bu yorumları duyunca da inanın ki çok üzülüyorum.” Bir Alevi şeyhi ise, Aleviliği; “Hz. Peygamber’in müjdelendiği yoldan gitmektir, bu yoldan giden Hz. Ali’dir. Onun takipçileri de kurtuluşa erenlerdir. Aleviliğin ortaya çıkışını da ancak Ali şiası ile izah edebiliriz.” şeklinde tanımlamaktadır. (Dönmez, 2007, 5-8)

Hatay Harbiye’de görüştüğümüz bir şeyh de Aleviliğin sözlük anlamı itibarıyla “Hz. Ali’ye tabii olmak” manasına geldiğini ve Müslümanlardan farklı olmadığını belirterek Hz. Peygamber’in “Ali’yi seven beni sever.” hadisini referans göstermektedir. Hz. Muhammed; Hz. Ali ve Kuran-ı Kerim arasındaki bütünlüğü anlatmak için şöyle buyurmuştur: “Ali Kuran ile, Kuran Ali iledir.” Ve Hz. Ali’ye “Konuşan Kuran” unvanını vermiştir. Yine Hz. Ali için demiştir ki: “Ben ilmin şehriyim, Ali onun kapısıdır.” Ehli Beyt için, “Ehl-i Beyt’im Nuh’un gemisi gibidir; ona binen kurtulur, binmeyen helak olur” diye buyurmuştur. Demek oluyor ki Yüce Allah’ı tanımak, Hz. Muhammed’i bilmek ve İslamiyet’in en temel hakikati olan Aleviliği Kuran’ın gerçek yorumu ile öğrenmek için tek mesnedimiz Hz. Ali’dir. Bizler, Kuran-ı Kerim’in en hakiki ve bätini yorumunu haiz olan, ayrıca bu yoruma göre inanç ve itikadını yürüten insanlarız. Biz Anadolu Alevilerinden farklıyız çünkü Anadolu Alevilerinin dili Türkçe, bizimki Arapçadır. Bizim hareket noktamız Kuran-ı Kerim’dir.”

Samandağ’da görüştüğümüz bir başka şeyh de; “Alevilikte önemli olan Kelime-i Şehadet getirmektir. Peygamber buyurdu ki, her kim Ali’yi severse, beni ve Allah’ı sevmiş olur. Her kim onu sevmezse, beni ve Allah’ı sevmemiş olur. Peygamber bütün vasiyetini Hz. Ali’ye bırakmıştır. Bizim yolumuz da onların yoludur.”

Hatay’ın şehir merkezinde 2005 yılında görüştüğümüz bir inanç önderi, kavramı şöyle tanımlamaktadır: “Alevilik Ali’nin yolundan gitmektir. Ali’nin yaşadığı, İslamın ta kendisidir. Peygamberin yaşadığı, İslamın ta kendisidir. Dolayısıyla Aleviliği gerçek İslam olarak kabul ediyorum.”

İnanç önderleri Alevilik kavramını tanımlarken, kavramı İslam inancından ayrı olarak mütalaa etmemektedirler. Nusayrîlikten ziyade Alevilik kavramını kullanmaya özen göstermektedirler. Aleviliği de İslamın özü olarak tanımlarken kendilerinin yaşadığı Aleviliği de en doğru yaşanan Alevilik olarak görmektedirler.

IV. İnanç Önderlerinin İbadet Olarak Namaza Bakışı

Türkiye’de yaşanan Alevilik, bölgeler açısından bütünlük göstermemektedir, bu farklılık ibadete de yansımaktadır. Ancak genel olarak Alevilik inancında diğer Müslüman fırkaları gibi İslam’daki ibadet şekillerine inanılmaktadır. Bunlar oruç, namaz, hac, zekât ve kelime-i Şehadet’tir. Aleviler, bu beş ibadet şekline kalben inanmaktadırlar. Aleviler inançlarında Ehl-i Beyt’i merkeze aldıklarından, Kur’an-ı Kerim’in bir iç bir de dış yüzü yani bâtını ve zahiri anlamları olduğunu vurgulayarak ibadetlerini bu esasa göre şekillendirmektedirler. Bu şekil özellikle namaz ibadetine belirginleşmektedir. Hatay Alevi inanç önderlerinin büyük bir kısmı namazın şekilden ziyade gönül işi olduğunu, namazın hangi şekilde, nasıl ve nerede kıldığından çok, namazda kalben Allah’a ne kadar yakın olunduğunun önemli olduğunu ifade etmektedirler.

Namaz kelimesinin Arapçası salât’tır. Bu kelimenin anlamları çoktur. Şöyle ki insanoğlunun kalbi, ruhu ve aklı ile yüce Allah’a yönelmesi onu tesbih etmesi, ona dua etmesi, onu zikrederek inancı gereği, onunla bağlantı kurması demektir. Yüce Allah katında ibadetin en önemli anlamlarından birinin, kulun insanlara zarar vermemesi, onlara hak ve adalet çerçevesi dâhilinde muamele etmesi olduğu Hz. Muhammed’in (s.a.v) hadis-i şerifinde beyan edilmiştir. “Bir saat adalet yetmiş yıl ibadetten hayırlıdır.” hadisi ile adalet dağıtımı namaza tercih edilmiştir. Yine bir başka hadiste “İnsanın hayırlısı insana yararlı olandır” denilmiş olup insanın en hayırlısı tüm ömrü namazla geçirendir denilmemiştir. Bununla topluma yaralı olmanın üstünlüğü anlatılmaktadır (Eskiocak, 2010: 34-35).

Hatay yöresi Alevileri, Anadolu’nun diğer bölgelerinde yaşayan Alevilerle birçok ortak inancı sahiptirler. Aslında Alevi felsefesinin özü aynıdır. Dini ibadetin hangi şekilde olursa olsun, Allah için yapıldığında geçerli olduğu genel bir inanıştır. Namazı gün içinde gerekli duaların okunması suretiyle kılınabilmektedirler. Namazın en belirgin özelliği hiçbir şekil içermemesidir, yürünürken dahi kılınabilmesidir. Yeter ki hem ortam hem de kişi temiz olsun. Namazın, Allah için kılınma şartının yerine getirilmesi önemli bir husustur.

Mülakat yaptığımız inanç önderlerinden biri Hatay Alevilerinin ibadet şeklini şu şekilde ifade etmektedir: “Bizlerin namazı farklıdır. Namazımız 16 sureden oluşur, kible her yöndür, ibadetimizi istediğimiz her zaman yaparız. Hatay yöresinde yaşanan Alevilikte ibadeti, öğrenmenin zamanını genelde kişiye “amca” olan kişi öğretir ve ibadetin ritüellerini bu kişi verir. Bu kişi Kur’an’dan sureleri öğretmektedir. Bizim Aleviliğimiz Kur’an merkezlidir. Çünkü okuduğumuz ayetler Kur’an’dan alınmıştır. İbadete kadınlar alınmaz, bu kural bugün de devam etmektedir. Oruç ibadeti olarak, ramazan orucu bilinmektedir. Biz Alevilerde Tanrı inancı, Yüce Allah’ın her şeyden önce var olduğu ve her şeyden sonra baki kalacağı, yani ezeli ve ebe-

di olduğudur. Biz Alevilerin inancına göre, Allah'ın varlığına ve birliğine inanıp salih amel işlemek ve kötü amellerden sakınmak, ibadetin özüdür. En büyük ibadet, şekli ve yöntemi belli şartlarda ve kalıplarda olmaksızın Allah'ı anmaktır. Hz. Adem'den bu yana tüm peygamberler, karşılaştıkları zor durumlarda Yüce Allah'a, Hz. Muhammed ve onun Ehlibeyti'nin (Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin) hakları ile dua edip kurtuluşa varabilmişlerdir. Bunun için Hz. Muhammed'e tâbiyiz. Hz. Ali'yi sevdiğim, onun adı ile adlandırıldık, Kuran-ı Kerim'e ve Ehlibeyt'e tabiiyiz.”

Samandağ'da 70 yaşlarında olan bir inanç önderiyle yaptığımız mülakatta, “Ben Aleviyim, bizim Alevilik anlayışımız derin bir inançtır. Çünkü diğer yörelere göre bizim ibadet ve namaz yönümüz fazladır. İbadete çok önem veririz. Bunu büyüklerimizden, cenazelerimizde ve hayırlarımızda görebilirsiniz. İbadetsiz Alevi olmaz diye düşünüyorum. Ayrıca Aleviliği İslam'ın içinde ayrı bir mezhep olarak görüyorum. Kesinlikle İslam'dan ayrılamaz.”

Armutlu Mahallesi'nde yaptığımız mülakatta bölgenin önde gelen inanç önderlerinden biri olarak kabul edilen Şeyh Yusuf Nuraydın; “Alevilik, Hz. Peygamber'in ve Hz. Ali'nin yolundan gitmektir. Hz. Peygamber'in müjdelediği yol Hz. Ali'nin gittiği yoldur. Biz de o yoldayız. Bizim inancımızın özü budur, Aleviliğimizde bu kurtuluşa erenlerin yoludur.” Şeyh Ali Sönmez ile yaptığımız mülakatta; “Alevi demek Hz. Ali'nin sözünü dinleyendir. Kelime-i Şehadet getiren herkes Müslüman oluyorsa, Hz. Ali'yi seven herkes de Alevi olabilir. İslam dininde takva önemli bir husustur, her Alevi Allah'ı sever ve tasavvufu bilir. Biz ibadetimizde kutsal olan değerleri öğretiyoruz. Gençlere İslamın şer'i hükümlerini, abdesti ve namazı öğretiyoruz. Benim eşim Kur'an-ı Kerim'i iki üç defa hatmetti. Asıl zenginlik Kur'an'dır ve seninle gidecek olan da bu Kur'an'dır. Bizim ibadet anlayışımızın temelinde Kur'an vardır.”

Hatay'da esnaflık yapan bir inanç önderi ile yaptığımız görüşmede, “İbadetimizin tarihi gelişimi Ehl-i Beyt ve On İki İmamlarla başlıyor. Özellikle Altıncı İmamdan itibaren bizim namazımız başlıyor. Ramazan ayında beş gün namazımız vardır. İlki ramazanın ilk gününde, on yedinci, on dokuzuncu ve diğer günlerinde namaz kılınır, Bahur yakılır. Namaz için abdest alınmaktadır.” demektedir. Antakya'nın Harbiye semtinde ikamet eden ve Hatay yöresinin önde gelen inanç önderlerinden biri olan Şeyh Nasreddin Eskioçak ile Mayıs 2010 tarihinde evinde konuyla ilgili derinlemesine mülakatlar gerçekleştirdik. Yaptığımız mülakatta inanç önderinin ibadete bakış açısı ile ilgili olarak şu tespitleri yaptık: “Dine inanmak bir maneviyattır, ancak bu durum gün geçtikçe zayıflamaktadır. Bunun sebepleri arasında, Sünni ile evlenmek ve bizlerin manevi sahamızın dışında yaşamak ve çocuklarımızın okumalarından dolayı farklı mezhepler ve insanların tesiri altında kalmalarını gösterebiliriz. İbadet anlayışımızın temelini namaz, bayramlar, oruç ve türbe ziyaretleri oluşturmaktadır. Bizim namazımız ile Sünni kardeşlerimizin kıldığı namaz farklıdır. Bizde nesli Seyit olmayanın ve sakalı olmayanın arkasında namaz kılınmaz ve bizim topluluğumuza imamlık yapamaz. Hayırlarımızda genellikle toplu hâlde namaz kılınır ve dinî sohbet yapılır. Bunu imam olan ve davet edilen kişi yapar. Sohbetten sonra da yemek ikramı yapılmaktadır. Bunun için de önceden kurban kesilir. Dinî bayramlarımızın yanı sıra bizim bu coğrafyada kutladığımız bayram sayısı oldukça faz-

ladır. Bu bayramlara “hayır” da denmektedir. Maddi durumu iyi olan hayır yapmak istediğinde bu bayram günlerine denk gelmesini sağlamaktadır. Biz sadece İslam dini için önemli olan hadiselerin günlerini değil, Hz. İsa ve Hz. Musa için önemli olan zamanları da bayram olarak kutlamaktayız. Mesela Hz. İsa’nın doğum günü, Hz. Musa’ya Allah’ın tecelli ettiği gün bayram olarak kutlanmaktadır. Nevruz bayramı, Allah’ın Hz. Adem’in tövbesini kabul ettiği gündür. Bu bayramlar aramızdaki sosyal dayanışmayı, birlik ve beraberliğimizi artırmaktadır. İbadetimizde bir değişim olmamıştır. İbadet yerlerimiz olarak türbeler önemli bir yer işgal ederler. İbadetimizi Arapça olarak yaparız. Zaten ibadet sözcüğü de Arapça kökenli bir kelimedir. Anlamı ise yüce Allah’a kulluk etmedir. Abd, kul demek, ibadette abdden gelmiştir. Şekli farklı olabilir, öz aynıdır. İslamda Hz. Muhammed önceleri kible olarak farklı bir yöne yönelmiş, daha sonra farklı bir yöne yönelmiştir. İbadet Hz. Adem’den beri vardır, Hz. Muhammed de ibadet ediyordu. Ben her yıl bir defa Kuran okurum. Erkek çocuğuma olduğu gibi kız çocuğuma da Kuran öğretirim. Hepsinin hakkı aynıdır. İbadet olarak biz Muharrem ayında oruç tutmayız. Diğer Alevi kardeşlerimiz (Malatya gibi) tutuyor ve matemli oluyorlar. Biz farklı düşünüyoruz. Hz. Muhammed, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in cennetlik olduğunu müjdelemiştir. Namazda bunu salavat olarak söylemeseniz, namazınız kabul olmuyor. Biz sevinçliyiz, çünkü bunlar cennetliktir, neden matem tutalım. Biz “Nusayrı” kavramının, bizi tanımlaması anlamında kullanımını kabul etmiyoruz. Tarihteki yakıştırmalar, bugün bizim için geçerli değildir. Hatay yöresine mensup olan Aleviler, çoğunlukla Antakya, Samandağ, Harbiye, Armutlu, Adana, Tarsus, Mersin olmak üzere Akdeniz bölgesinde yaşamaktadır. Bana göre sayımız yaklaşık bir milyon civarındadır.”

Yörenin önde gelen bir başka önemli inanç önderi olan Şeyh Ali Yeral ile yine Mayıs 2010 tarihinde başkanlığını da yürüttüğü kısa adı “EHDAV” olan vakıfta yaptığımız mülakatta Alevilik ve ibadetle ilgili şu tespitlerde bulunduk: “Akdeniz Arap Alevisi olarak Mersin’den Samandağ’a kadar bizlerin sayısı 2.5 milyondur. Antakya, Samandağ’da nüfus yoğunluğumuz vardır. Adana’da Karşıyaka nüfus yoğunluğumuzun olduğu bir diğer bölgedir. Bizler farklı zaman ve coğrafyalarda farklı isimlerle adlandırılmışız. Bektaşî, Fellah, Nusayrî, Alevî, Şii gibi Ehl-i Beyt ekolüne mensubuz. Bunların hepsi Ehl-i Beyt’in dostuna dost düşmanına düşmandır. Caferî mezhebine bağlıyız. Akdeniz Arap Alevilerinde daha çok Arap kültürü hâkimdir. Anadolu Alevilerinde İslam ile karışık Eski Türk inancı hâkimdir. Cem, cem evi, semah gibi inanç ritüellerine saygı duyarız ancak bizim inancımızda bunlar yoktur. Bizdeki ibadetin temeli İslam’a dönüktür. Kibleye dönerek namazımızı kılarız, oruç tutarız, hacca gideriz. Bütün bunları da On İki İmamla göre yaparız. Bizim toplumumuzda da dinî inancını yerine getiren var getirmeyen de var. Biz inancımızın şer’i, zahiri yönüne olduğu kadar, tasavvufî, bâtinî yani iç yüzüne de ağırlık veririz. Namazın derin anlamına önem veririz. Ehli Beyt muhabbeti ve insan sevgisinden yoksun hiçbir sevgi Allah’a ulaşamaz Hacı Bektaşî Velî’nin şirinde söylediği gibi;

*Hararet nardadır sacda değildir
Keramet baştadır tacda değildir
Her ne arar isen, kendinde ara
Kudüs’te Mekke’de hacda değildir.*

Biz ibadeti Allah'a yaparız. Ehl-i Beyt'in tamamını kabul ederiz, bunların beşeri, nurani, tasavvufi yönlerini ele alırız. Ali'nin ismi Kur'an'da birçok ayette geçmektedir. Biz bunları söyleyince Sünni kardeşlerimiz yanlış anlıyorlar. Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Hatayi, Nesimi, Mevlana vb. âlimlerin Ali'ye bakış açıları bellidir, eserlerinde sıkça büyüklüğünü vurgulamışlardır. Her ibadet namaz değildir, her namaz ibadettir. Kuran okumak, türbe ziyaret etmek, birine yardım etmek ibadettir. İbadet her yerde ve her zaman yapılır. Namazımızın kiblesi, abdesti vardır, Sünnilerden farklı olarak Caferi mezhebine göre namazımızı kılarız. Namaz cemaatle kılınırsa Ehli Beyt'in soyundan olan bir imam tarafından kıldırılır. İmamın sakalı olmalıdır, temiz soyu soppu belli olmak zorundadır. Ramazan ayını her yıl 30 gün olarak tutarız ve tamdır, Sünnilerin tuttuğu gibi her yıl değişmez. Sünni kardeşlerimiz zahiri tutarlar, bizlerin zahiri tutması yanında, bâtını olarak da tutarız. Yani nefsi frenleme, el, ayak ve göz olmak üzere vücudun bütün uzuvlarına oruç tutturulur. Bizim inancımızda, bedensel ve organ orucu tutmayıp da sadece mide orucu tutulursa, bunun herhangi bir fayda getirmeyeceğine inanılmaktadır. Hasta ziyareti, türbe ziyareti yapmak, inanç büyüklerini ziyaret etmek bir ibadettir.”

İskenderun ilçesinde ikamet eden ve 90 yaşının üzerinde olan Şeyh Mahmut Reyhani ile Mayıs 2010 tarihinde hasta olmasına rağmen bizleri kırmayarak kabul ettiği evinde gerçekleştirdiğimiz mülakatta: “Bizde namaz, oruç, hac ibadetini erkek ve kadın yapmaktadır. Ancak ibadette kadının geri plana atılması bir ihmal edilmedir. Şekil bakımından farklıdır bizim namazımız. Bizde öğle namazı 4 rekât olarak kılınmaktadır. Abdest almamız da Sünnilerin abdest almasından farklıdır. Mesela, biz ayağımızı mesh ederiz. Kuran'da bir gusl ve mesh şekli vardır biz ona uyarız, ellerimizi yıkarız. Dualarımız genelde aynıdır. Namazımız tek tek evde de kılınmaktadır. Bayramlarda ve dini törenlerimizde cemaat hâlinde namaz kılınmaktadır. Namazı kıldırarak kişi, Ehli Beyt soyundan olmalıdır. Ancak çok kişi Ehli Beyt soyundan olduğunu söylüyor ancak ben çoğuna inanmıyorum. On İki İmamların yanına kimse gelemez. Hele hele bilgi ve deneyim yönünden. Bizler On İki İmamlara bağlıyız, ibadetimizin kaynağı bunlardır. Bizim (Şeyhler) soyumuzu takip ettiğinde On İki İmamlara gitmektedir. İmamlarımızın (Şeyhler) hepsi Arapça bilirler ama artık gençlerimizin çoğu bilmiyorlar. Ben öğluma Arapça öğrettim, iyi de konuşur; ancak torunuma öğretmediler ve Arapçayı konuşmaz. Bize geldiğinde hanımla ben biraz öğretiyoruz, o da ancak otur, kalk su getir gibi. Artık Arapça yavaş yavaş yok olmaya başladı, sadece yaşlılar konuşuyor. Bizde Muharrem Orucu tutulmaz, kaldı ki biz gençlerimize hak olan Ramazan Orucunu bile tutturamıyoruz. Sebebi ise geçmişte bizlere yapılan baskı ve zulümlerdir. Bundan dolayı dağıldık, bu da ibadeti yeterli yapmamızı engelledi. Günümüzde ibadet olarak namazın toplu hâlde yapılması toplumu bir arada tutuyor, dayanışmayı artırıyor. Bizim inancımız diyor ki, sen cennete gideceksen, bu, din kardeşin sayesinde olacaktır. Maddi durumu iyi olan, kurban kesip, yemek verirdi. Ama günümüzde bazı inanan kardeşlerimiz çok zor para kazanıyorlar, ancak yine de kurban kesiyorlar; bazılarının durumu çok iyi ama kurban kesmiyorlar. İnançımızı uygulamada gevşeme olmaya başladı, gençleri elimizde tutmamız zorlaştı. Hatay'da bir kısım insanımız kendi aralarında mezhep ayırımına gittiler, ben bunu doğru bulmuyorum, cahillikten kaynaklandı. Anadolu Aleviliğinde cami yok, namaz yok, oruç (Ramazan) yok, böyle olmaz. Ana-

dolu Alevileri cenaze namazı kıldırılmayı bile bilmiyorlar. Hatta iki, üç tane ayet dahi okuyamıyorlar. Oysa bizde çok kimse cenaze namazı kıldırabilir. Netice olarak bizim inancımızda Ali'yi sevmek bir ibadettir.”

İnanç önderlerinin ibadet olarak anladıkları sadece namaz olmamaktadır. Namazın yanında, türbe ziyaretleri, inanç önderlerini ziyaret etmek, kurban kesip, dua okutmak, kutsal saydıkları günlerde (bugünlerin sayısı fazladır) bir araya gelip, toplu namaz kılınmasını ve hasta ziyaretlerini de ibadet olarak görmektedirler. İnanç önderleri, namazın kılınacağı yerin özelliği ve namaza kimlerin katılacağı ve namazı kıldırarak kişinin özelliklerine dikkat etmektedirler. Ayrıca kendilerinin kıldığı namazın, Sünnilerin kıldıkları beş vakit namazdan farklı olduğunu, mülakatlarda ısrarla belirtmektedirler. Kendi içlerinden de bazı kimselerin beş vakit Sünni namazı kıldıklarını vurgulamaktadırlar.

Sonuç

Hatay yöresi Aleviliğinde inanç önderlerinin Aleviliği tanımlaması genelde inanç merkezli olmaktadır. Yöreyle ilgili yapılan bilimsel çalışmalar iki kategoride toplanmaktadır. Bunların ilki, yöreyle ilgili daha önceden yapılmış olan ve genelde teorik olan çalışmaların referans gösterilmesidir. Hatay Aleviliği, söz konusu çalışmalarda gerek Suriye'nin çeşitli bölgelerinde yaşayan Şii kökenli mezheplerle gerekse bâtını olan dinî gruplarla ilişkili olarak gösterilmektedir. Bunlar referans alınarak bugün Hatay yöresinde yaşanan Alevilik ve ibadeti idrak ediş tarzı tespit edilmeye çalışılınca farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Yörede yaşayan Alevilerin Allah'ı değil de Ali'yi rab edindikleri gibi marazi bilgiler ortaya çıkmaktadır. Oysa yörede yaptığımız mülakatlarda, inanç önderlerinin hepsi Rab olarak Allah'ı bildiklerini ve kabul ettiklerini ısrarla vurgulamışlar ve bu tür yakıştırmalara da üzüldüklerini belirtmişlerdir. Ayrıca geçmişte yapılmış olan yakıştırmaların da bugün bazı bilim adamlarınca yapıldığına şahit olduklarını ifade etmişlerdir. Yöreyle ilgili yapılan diğer çalışmalar ise alan araştırmalarına dayanmaktadır. Bu çalışmalarda yörede yaşayan inanç önderleriyle ve Alevilerle mülakatlar yapılarak bilimsel verilere ulaşılmaya çalışılmaktadır.

Hatay yöresinde yaşayan Alevi inanç önderleri ile yaptığımız mülakatlarda, Aleviliğin inanç temelleri ve ibadet anlayışları belirlenerek, inanç önderlerinin özellikle ibadetten ne anladıkları, ibadet kavramının içini nasıl ve ne tür inanç ritüelleriyle doldurdukları, ibadetin temel unsurlarından olan namazdan ne anladıkları, namazın kılınma şekli, zamanı ve kılındığı mekânın özellikleri, ayrıca oruç, kurban kesme, türbe ziyaretinde bulunma, dinî büyüklerin ziyaret edilmesinin ibadet boyutları, mülakatlar yoluyla tespit edilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

DÖNMEZ, Mehmet, Sosyal Bütünleşme Açısından Alevilik (Malatya Uygulaması), Yayımlanmamış Doktora Tezi İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2003.

DÖNMEZ, Mehmet, Sosyal Değişme Sürecinde Hatay Aleviliği, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı: 44, Güz, 2007

ENGİN, İsmail: Hatay Nusayrilerinde Dini Algılayış) <http://www.alewiten.com/up> date, 10.03.2008

ESKİOCAK, Nasrettin, Alevilik Nedir, İstanbul 2010.

REYHANİ, Mahmut, Gölgesiz Işıklar II, İstanbul 1995.

TÜRK Hüseyin, Nusayrîlik- İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005

TOGAYHAN, Abdurrahman, “Kültürel Farklılıklar Ekseninde Nusayrîlik Üzerine Bir Din Sosyolojisi Araştırması: Mersin Arap Aleviliği Örneği”, Harran Ün. İlahiyat Fak. Dergisi, 2006, Yıl: 10, Sayı: 14

Üzüm, İlyas, “Türkiye’de Alevi-Nusayrî Önderlerinin Eserlerinde İnanç Konularına Yaklaşım”, İslam Araştırmaları Dergisi, 2000, Sayı 4.

KAYNAK KİŞİLER

Şeyh Ali Yeral, Alevi İnanç Önderi, Antakya- Hatay

Şeyh Ali Sönmez, Alevi İnanç Önderi, Armutlu Mah. Antakya-Hatay

Şeyh Yusuf Nuraydın, Alevi İnanç Önderi, Armutlu Mah. Antakya- Hatay

Şeyh Mahmut Reyhani, Alevi İnanç Önderi, İskendurun-Hatay

Şeyh Nasrettin Eskiocak, Alevi İnanç Önderi, Harbiye-Hatay

Şeyh İdris, Alevi İnanç Önderi, Samandağ-Hatay

Şeyh Ali, Alevi İnanç Önderi, Samandağ-Hatay

NUSAYRİLİĞE AİT KUTSAL MEKÂNLAR

Hızır Türbesinde Atatürk Resmi (H.Türk Arşivi)

Kapının Öpülmesi (H.Türk Arşivi)